

משרד החינוך והתרבות - המחלקה להרבות תורנית

ג ל ר ו נ ו ת ל ע י ו ר ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים וחמש

בראשית (תשכ"ו)

פרק א' כ"ו-כ"ז
"בצלם אלוקים"

א. כ"ו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו...

כ"ז ויברא אלוקים את האדם בצלמו
בצלם אלוקים ברא אותו.

רש"י ד"ה בצלמנו: בדפוס שלנו

" כדמותנו: להבין ולהשכיל

" ויברא אלוקים את האדם בצלמו: בדפוס העשוי לו, שהכל נברא במאמר והוא נברא בידיים, שנ' (תהלים קל"ט) "ותשת עלי כפכה". נעשה בחותם כמסבע העשויה על ידי רושם שקורין קוין בעלז (כ"ז) וכך הוא אוסר (איוב ל"ח) "תתהפך כחמר חותם".

" בצלם אלוקים ברא אותו: פרש לך, שאותו צלם המתקן לו, צלם דיוקן יוצרו הוא.

א א 1) שונה פירושו של רש"י ל"בצלמנו" שבפ' כ"ו מפרושו ל"בצלמו" שבפ' כ"ז. הסבר מהו השוני ומה אלצו לפרש בשני אופנים?

א א 2) שונה פירושו לב' של "בצלמנו" בפ' כ"ו מפרושו לב' של "בצלם אלוקים" בפ' כ"ז. מה ההבדל?

3) הסבר מהו המסומל בבריאה "בידיים"?

4) ומקשים פרשני רש"י: אם פרש רש"י את בסוי ההגשמה בד"ה "כדמותנו", למה לא פרש גם את ההגשמה של "ותשת עלי כפכה"?

5) למה לא אמר בד"ה בצלם אלוקים "שאותו צלם... יוצרו הוא" אלא אמר "צלם דיוקן יוצרו".

(והשונה שמת כ' כ"ג רש"י ד"ה אשר לא תגלה ערותך, "...חברך שהוא בדמות יוצרך" ולא אמר "בצלם יוצרך".

ב. בצלמנו כדמותנו

רב סעדיה גאון (טובא בדברי ראב"ע) "במטלה"

בכור שור: שהיא מאוימת להיות מושל ושלמים על הכל ולא שזו דומה לזו, כי אין לתת דמיון ודמות ותמונה למעלה, כדכתיב (דב' ד' מ"ו) "כי לא ראיחם כל תכונה" וכן (ישעיה ס') "ואל טי תדמיוני ואשוה" וכן (שם ה') "ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו". ובאיוב (י' ד') "הוא אוסר: העיני בשך לך אם ראות אדם תראה", בחמיה; ומה שאמר הכתוב (דב' י"א י"ב, זכ' ד; י') "עיני ה'"; (איכה ב') "הדום רגליו" (שמות ט' ג') "ייד ה'", אינו אלא לשבר את האזן מה שיבין בראיה בהלך ובלקיעה, ואין דרכם רק בעינים וידיים, לפי שלא ראה מעולם אדם ענין אחר. ומה שכתוב (יחזקאל א') "ועל דמות הכסא דמות כסראה אדם" כך היה נראה בעיניו על ענין החזון, כמו חלום שנראה לו, שהוא רואה ואינו רואה. דהא כתיב (שם ל"ד) "כי לא יראני האדם וחי" כלומר ולא שום דבר הוא, (?) ונדמה לו כאדם, שלא להבטיחו בדבר שאינו רגיל לראות, שהקב"ה ופגלייא של מעלה סדמין עצמן בכל ענין שירצו להראות לאדם... וכן הוא אוסר (הושע י"ד א') "וביד הנביאים אדמת". כלומר: אני מסה עצמי בכל ענין שאני רוצה ולפיכך אינו אומר "בצלמנו כדמותנו" אלא על דרך האיום, ואע"פ שאין האיום שוה, מכל מקום דימתו הכתוב, כאדם האומר: "הפרעוש הזה בין הפרעושים כמלך בין האנשים" ואינם דומים זה לזה, וכל שכן כאן.

רד"ק: צלם ודמות שמת משותפים (שם בעל הוראות שונות אשר השתוף ז'ניהן נעשה על יסוד איזה דמיון קרוב או רחוק). ואמר "צלם" בדבר גשמי כמו (שם א' ר' ה') "צלמי מחוריקם", (במד' ל"ג ב"ב) "צלמי מסכותם", ותדומים להם ויאמר גם כן בדבר רוחני: "בצלמנו" "בצלם אלוקים", וכן "דמות" יאמר לדבר גשמי, כמו (שיר השירים ז') "קמתך דמתה לתמר", ותדומים לו ולדבר רוחני (יחזק' ל"ג ב') "כפיר גויים נדמית", (תחל' ז"ב א') "דמיוני לקאת מדברי" - בענין לא בגוף - וכן הדומים להם.

ובי"ת בצלמנו יהיה בי"ת העזר, כלומר עם צלמנו - שהוא השכל - נעשה ונתקן אותו, אע"פ שהוא מן האדמה; או תחיה בי"ת - בי"ת תכלי, כלומר שיהיה כענין נעשה בשכל, רצונו לומר, שיהיה אחד מחלקי השכל, ואמר אח"כ "כדמותנו"

כלומר: למה נעשה בצלמנו? כדי שיהיה דומה לנו שיסתמש בשכליות, לפי הכח שיהיה לו בעודנו גוף והוא באדמה, כי אם ירצה, יוכל להדמות קצת אלינו כי ביצו תהיה הבחירה.

ד"ה ויברא אלוקים את האדם בצלמו: בריאה זו על הנפש באמרה, כמו שאמר "בצלמו", ולפיכך אמר "ויברא" להבדיל בין הגוף ובין הנפש, כי בספור יצירת גופו אמר "וייצר... את האדם עפר מן האדמה", כי אין ל"יצירה" נופל על הנפש, כי איננה גוף, אלא "בריאה". וכן לשון "מעשה" נופל בין על מה שאינו גוף בין על מה שהוא גוף... ולא זכר יצירת הגוף הנה, כי בפרשת אלה תולדות שמים וארץ יזכרנה עוד עם דברים אחרים שחניח מלזכור בפרשה זו.

שד"ל ד"ה בצלמנו: צורת הגוף ותבנית חלקיו לא תקרא צלם אלא "תואר" או "תבנית" (כמו שאמר הרמב"ם בסו"ג ח"א פרק א') כי יאמרו "יפה תואר" לא "יפה צלם". ויאמרו על הרכבת חלקי הגוף "את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו", אבל יקרא צלם כל דבר העשוי לדמיון דבר אחר, כמו הציור על הנייר העשוי לדמיון צורת אדם מיוחד, וכן כל פסל ומסכה העשויים לדמיון גוף אחר, כמו שכתוב "צלמי סחורכים וצלמי עכבריכם", (יחז' כ"ג) "צלמי כשדים ועשולים בשטר", ומלת צלם בגזרת מ"צל", כי כן הצל מצויר צורה אשר היא בדמיון הגוף, וממנו למדו בני אדם להתחיל במלאכת הציור. וכן גם בל' ארמית כגון "צלם דהבא" הכונה תמיד על דבר העשוי לדמיון דבר אחר. רק פעם מצאנו (בדניאל ג' י"ט) "וצלם אנפיהי אשתני", על תואר האדם החי, והוא לשון מושאל ובלתי מדויק.

והנה האדם הוא צלם אלוקים, כלומר, שהוא בצד מה מתדמה אל הא-ל שהוא בעל הכחות כולם, והנה לכאורה יקשה לפרושי אות בל"ת אשר במלת "בצלמנו" וכן "בצלם אלוקים ברא אותו", כי לפירושי האדם עצמו הוא "צלם אלוקים" אך ראוי לדעת כי כן מצאנו בקצת מקומות בל"ת נוספת במלה המורה על הבשוא כגון (סם' ל"ב) "כי ברע הוא" (ישע' ס') "יה' בחזק יבוא" (תהל' ס"ח) "ביה שמו ועלזו לצניו", והבלי"ת הזאת נוהגת הרבה בל' הערבי. ונראה כי סליצת "ברע" "בחזק" עיקר הוראתה: פלוני הוא באותה תכונה שקוראים אותה בשם "רע", "חזק", אף כאן: נעשה אדם באותה תכונה שיצדק לקרא לה בשם "צלם אלוקים".

ד"ה כדמותנו: שיהיה דומה לנו, אמנם באיזה ענין האדם דומה לא-ל, נראה לי, כי כמו שהא-ל הוא בעל הכחות כולם, וזו הוראת מלת אלוקים, כן האדם נבדל משאר בעלי חיים במה שכל אחד מהם יש לו כח והכנה למדה מיוחדת ולפעולה מיוחדת והאדם לבדו בעל הכנה וכח לכל מדות ולכל פעולות שבעולם.

משך חכמה: הצלם האלוקי הוא הבחירה החפשית בלי טבע מכריח, רק טרפזן ושכל חפשי, והנה ידיעתו יתברך אינה מכרעת הבחירה, כי אין ידיעתו באה נוספת כידיעת של בשר ודם הבאה מחושים, רק היא עצמותו יתברך, וכמו שכתב הרמב"ם, ואם כי אין ביכולת בנו להבין איך היה - כי אלו ידיעתו הייתו - רק זאת אנו יודעים שהבחירה החפשית היא מצמצום האלוקות, שה' יתברך מניח מקום לברואיו לעשות כפי מה שיבחרו ושלל ממפעליהם הגזרה וההחלטה בפרטיות ולכן אמר אל לבו: "נעשה אדם בצלמנו" פירוש, שהגזרה מדברת בלשון בני אדם שאמר נבית מקום לבחירת האדם, שלא יהא מוכרח במפעליו ומחויב במחשבותיו ויהיה בחירי חפשי לעשות טוב או רע כאשר יחפוץ נפשו ויוכל לעשות דברים בגד מזגי טבעו ונגד הישר בעיני ה'...

- (1) מה הן השאלות השונות שעליהם עונים הפרשנים הב"ל מלבד שאלת ההגשמה שבגמרי צלם ודמות?
- (2) מה המשותף לכל הב"ל בפירוט המושג צלם אלוקים ומה ההבדל שביניהם?
- (3) xx מה ההבדל בין טני פרושי הרד"ק לבי"ת "בצלם" האם מסכים הוא עם אחד מפרושי רש"י?
- (4) מהו הקשר שבין טני חלקי פסוק כ"ו לפי רס"ג, לפי שד"ל ולפי משך חכמה?
- (5) x למי מחמשת הפרשנים יש להביא סיוע מההלים פרק ח'?
- (6) xx למי יש להביא סיוע מבראשית ט' ר'?

הערה:

אגב שיטפא נפלה שגיאה בגליון פרשת האזינו - "אלוקים לא ידעום" במקום אלהים לא ידעום. חול ולא קודש! ואת מנויינו הסליחה.